

Az elmúlt tíz vagy tizenhárom esztendő nem sok lényegi változást hozott. Ugyan régi iskoláink, épületeink visszakérültek, sőt az addig meglévőkkel együtt szépültek is, csak a hozzájuk tartozó és bennük lakozó korábbi *szellem* késlekedik, vagyis egészen pontosan nem tud szabadulni fogdájából, ahová korábban lassanként beszorították! Kinél, kiknél van a kulcs?

Különösen igaz ez az egyházzenesz- ill. kántorképzésre. A kántorlakások üresen maradtak, nincs pénz, nincs fizetés, a főállású kántor-egyházzenesz utópiaszámba megy. Az egyházalkotmány szerint a kántor 1933-ban tisztségviselő volt, míg 1994-ben (utasítható) alkalmazottá süllyedt; kántortörvény sincs, az állások betöltésének nincs tárgyilagosan mérhető és megkövetelhető rendje, továbbra sincsenek minősített egyházzenesz-állások, nincs kidolgozva a diplomák és végzettségek elismerésének rendszere.

A töretlenül virágzó, vagyis virágzásban tartott nyári tanfolyamok intézménye mindaddig helyes és támogató eszköz, míg nem a közegyházi kis-korúsítás *közérdekét* szolgálja (ki), azaz véleménytelen és leintható „falanszterkántorok” bevett szokásának életben tartását. Hol maradnak a nyári háromhetes lelkészképzők? Félreértés ne essék: ugyanarról van szó! Szükségszerű, hogy a nyári lelkes ifjúság minél nagyobb számban megjelenjék a felsőoktatási rendszer *különféle színvonalú* egyházzenesz-képző intézményeiben. Ehhez azonban vonzóvá, elérhetővé, önállóvá, kiszámíthatóvá kell tenni a képzést, az elvárásokat, magát a „szakmát”. Várjuk a megújult zsinat és egyházi vezetés bölcs és —amennyiben szükséges— radikális döntéseit, hisz végül is az istentiszteletről mint elsőszámú feladatunkról beszélünk — nem másról! Ezért kérdezzük: *„Kántorképzésünk 10 éve — Quo vadis?”*

Pap Ferenc

Az egyházi év és a kántori szolgálat a református egyházban

(Liturgia és egyházzene kapcsolata napjainkban)

A református istentisztelet keretein belül —függetlenül az egyházi év bármely szakaszától— kevés szabadsága van a kántornak. Ez abból is adódik, hogy az istentiszteletek prédikáció-központúak, a zenének csak a gyülekezeti énekben és az orgona be- ill. kivonulás alatti játékában van szerepe. Az imádságok szintén prózaiak, a lelkész és a gyülekezet párbeszéde teljesen hiányzik (kivéve az úrvacsorai alkalmakat). A gyülekezeti énekek kiválasztása sem a kántor feladata — ezt a lelképásztor teszi meg, mivel az énekeket a prédikáció alapjául szolgáló igéhez válogatja (a gyülekezet énektudásához mérten). Ez az elgondolás véleményem szerint helyes, hiszen az énekeknek szervesen kell kapcsolódnuk a hirdetett igéhez. Felmerül azonban a kérdés, hogy mi a kántor és a lelkész feladata a liturgiában. Nyilvánvaló, hogy egy kántor nem választhat textust az igehirdetéshez — az énekválasztás joga viszont, úgy érzem, megilletné.

Sokan nincsenek tisztában az egyházzene liturgiai jelentőségével. A teológiaiakon is csak szükséges, de koloncnak tekintett tantárgy az ének. A *liturgia* azonban a történelmi hagyományok alapján egyértelműen *énekelt forma*. Ennél fogva két tengelyen lenne helyes mozognia: a prózában és az énekben hirdetett ígén — a gyülekezet cselekvő részvételével. Ehelyett általános a próza és a kántori segédlettel néha megszólaló gyülekezet. A gyülekezet tehát az istentisztelet nagy részében csak tétlen résztvevő. Az istentiszteletnek azonban nemcsak tanító jellegűnek kell lennie, hanem hordoznia kell az Isten magasztalását dicséretmondásban, aminek legegyszerűbb és legnemesebb eszköze az ének. Az istentisztelet célja a hálaadás és *Isten dicsőítése*. Ebben a dicsőítésben a teljes gyülekezetnek szent joga részt venni: meg kell találnunk hát a módját a gyülekezet liturgián belüli mozgósításának.

A református egyház (a presbiteri testület ellenére) még mindig lelkészközpontú. Minden —vagy majdnem minden— munkát a lelkész maga végez, a gyülekezeti tagok tevékeny részvétele csekély. Ez egyrészt a lelkész időelőtti belefáradását, másrészt a gyülekezet lelki leépülését is eredményezheti. A megoldás és a cél is az lenne, hogy a gyülekezeti tagok valóban lelki otthonuknak érezzék az egyházat és azon belül saját gyülekezetüket. Ebben segítségül lehet a liturgia is, ha lehetőséget ad a gyülekezet nagyobb arányú részvételére az istentiszteleten.

Meg kell értenünk, hogy a zene nem az érzelm kifejezés közege, hanem sok esetben —erről a hadifogságot megjárt idősebb testvérek tudnának mesélni— az életben és a hitben maradás eszköze. A zeneirodalomban is számos példát találunk arra, hogy a zene kifejezőbben hirdeti az evangéliumot, mint bármely igehirdetés (gondoljunk Bach passióira, kantátaira, Brahms Német requiemjére, Mendelssohn oratóriumaira, Reformáció szimfóniájára ...) Nem fényűzés-e hát ilyen sokoldalú és nagyhatású eszköz mellőzése istentiszteleteinken? Mondhatják néhányan: de hiszen ezek olyan alkotások, amelyeket csak a zeneértők képesek élvezni és érteni. Nosza, miért ne tarthatnánk a gyülekezetben „zeneklubot”, ahol egy zenész (a kántor vagy a helybéli énektanár) bemutat egy-egy ilyen darabot, felfedi szépségeit, rávilágít a részletekre a laikusoknak is érthető módon? Újabb alkalom az együttlétre, beszélgetésre, a hitbeli megerősödéssre, egymás megismerésére (hiszen az istentiszteletek után mindenki siet haza, nincs alkalom arra, hogy törődjünk egymással).

A zenének mint lelki eszköznek feltétlenül nagyobb teret kell engednünk a gyülekezeti alkalmakon. Ennek lehetőségeit a következőkben látom:

1) A gyülekezeti énekeket a kántor válassza ki a textushoz és az egyházi év megfelelő részéhez illőn. Így lehetősége nyílik arra is, hogy az énekekhez megfelelő elő- és utójátékokat írjon vagy keressen az orgonairodalomból. Továbbá az istentiszteletet bevezető és lezáró orgonadarabot is ezen szempontok alapján választhatja ki. Ennek az *igei és zenei egységnek* a fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni. Persze mindehhez a textust jó előre tudnia kellene a kántornak,

hiszen egy-egy komolyabb darab megtanulása heteket vesz igénybe. Felmerül a probléma: hogyan tudjuk a textus-kérdést megoldani, hiszen a lelkészek egész héten be vannak osztva — iskolai hittanoktatás, temetési és esküvői szolgálatok, kórházi és családi látogatások, stb. Ezért az ígéhirdetésre csak röviddel az istentisztelet előtt tudnak felkészülni. Erről a kérdéstről szó esett a 2002. november elején Csomasz Tóth Kálmán emlékére Pápán megtartott ReZeM-konferencián is.

2) Ebben a kérdésben megoldást jelenthet egy országosan *egységes* *ígerend* az egyházi évnek megfelelően beosztva. Talán úgy tűnik, hogy ez korlátozná az ígeválasztás szabadságát és bizonyos korlátot jelentene a lelkészeknek. Ez a javaslat azonban nem idegen a mai gyakorlattól, hiszen sok helyen a lelkészek most is a Bibliaolvasó kalauz kiírt ígéit veszik alapul prédikációikhoz. Ez lehetne a kiindulópont — lehetőség az egymáshoz igazodáshoz (lelkész és kántor mint szolgatársak), az időben való felkészüléshez (énekválasztás, elő- és utójátékok, darabok megtanulása, kórus betanítása, sőt, a gyülekezet új énekekre tanítása).

3) Az *énekválasztás szempontjait* éppen ezért a kántorképzőkön (és a teológusoknál) is *oktatni kell*. A Tiszáninneni Egyházközség Kántorképző Tanfolyamán (jelenleg Miskolcon) a kántorképesítő vizsga része az önállóan összeállított liturgia egy választott ünnephez (hozzá illő előadási darabokkal a be- és kivonuláshoz, énekek választása, hozzájuk komponált egyszerű elő- és utójátékkal). Tudomásom szerint a református kántorképzők közül ez itt van gyakorlatban egyedül. Ezért is jó lenne a kántorképzők egységesítése.

4) További lehetőség a gyülekezetek új énekekre tanítása. Ettől kettős haszon várható: *bővül a gyülekezet énekrepertoárja*, ill. megismerve énekkincsünk addig esetleg mellőzött, de értékes darabjait (rövid hymnológiai magyarázattal egybekötve) *ízlésformáló hatást* is kifejthetnek. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a gyülekezet által kedvelt, bár kevésbé értékes énekeket kiirtanánk — ezen a téren kompromisszumot kell kötnünk.

5) Fedezzük fel újra a már elfeledett vagy a gyakorlatból kiszorított istentiszteleti formákat is! Jelenleg a szokásos vasárnapi istentiszteleti formán kívül csak az úrvacsorai és a zenés áhítat-forma ismert. Felújíthatnánk (lutheri mintára) az énekes istentiszteletet, a napszakonkénti imaórákat — az esti *vesperát* (akár a vasárnap délutáni istentisztelet helyén, kezdetben havonta egy alkalommal, hogy megismerjék és megszokják), ahol lehetőség van rá, a hétköznap reggeli istentisztelet helyén a *laudest* (hét-kezdésként hétfőn, vagy akár mindennap, ahogy a Miskolc-Belvárosi Egyházközségben ez a gyakorlat — igaz, nem laudes formában). Mindez jó lehetőség lenne a régi szép *protestáns graduálok* megismerésére és használatára. Természetesen szükséges lenne ezek kántorképzőkön való oktatása (tudtommal ez sajnos sehol sem anyag). Ide tartozik a teológus hallgatók különböző istentiszteleti formákkal való megismertetése elméletben és gyakorlatban egyaránt; a kötelező gyülekezetiének-anyagba néhány graduáltétel beiktatása a jelentősebbek közül.

6) Ehhez kapcsolódóan az ordinárium (állandó) tételeinek is helyet kellene végre találnunk a református liturgiában: *Kyrie* („Urunk, irgalmazz nekünk!” — 177. dicséret), *Gloria* („Dicsőség az Atyának” — 178.), *Credo* („Hiszek a mennybéli egy Istenben” — 232.), *Sanctus* („Szent, szent, szent a Seregeknek Ura” — 176.), *Agnus Dei* („Istennek Báránya” — 183.).

Ezek jelenlegi énekeskönyvünkben is benne vannak, csak használaton kívül. Pedig énekeink értékes, gregorián alapú csoportjához tartoznak. (Kivéve a 232. és a 323. dicséretet, melyek genfizsoltár-dallamra íródtak — természetesen nem kevésbé értékesek). Beiktathatók lennének pl. az énekes istentiszteleti formába (nagy ünnepeken); bár az igazi az lenne, ha ezek az énekek minden istentisztelet szerves részeivé válnának — vagyis mindig „énekes” istentiszteletünk lenne!

Szintén állandó tételként szerepelhetne az *imádság előtti ének* (pl. „Istennel járni, lakozni” — 474.), a *Pater noster* („Mennybéli felséges Isten” — 483., vagy „Mi Atyánk, ó, kegyes Isten” — 484.), a *Nunc dimittis* („Uram, bocsásd el népedet békével” — 446. vagy „Uram, bocsásd el szolgádat békével” — 447.), igehirdetés utáni dicséretmondásként a *doxológia* (pl. Dicsőség az Atyának” — 178., amely szintén gregorián alapú dallam — doxológia egyébként számos más énekünkben is alkalmazható), könyörgésként pedig énekelhetnénk: „Adj békességet, Úristen a mi időnkben a földön ...” (192.) További bővítésre alkalmas énekek találhatók még az énekeskönyvben — és (újra)felfedezésre várnak.

7) E szerteágazó tevékenységet igénylő munka felveti a teljes (vagy legalább fél-) állású kántorok foglalkoztatását, amely —a gyülekezetek igen korlátozott anyagi lehetőségei miatt—újabb probléma. Megoldására javaslatot tenni nem tudok, de hosszú távon gondolkodva mindenképpen megoldást kíván, hogy jól képzett kántoraink legyenek, akik méltó anyagi megbecsülésben is részesülhetnek. (Ti. kenyérrrel is él az ember, és a munkás akkor is méltó a maga bérére, ha — kántor.)

Összefoglalva: liturgia és zene elválaszthatatlan, szerves egységet alkot. A kántornak csak a felvázolt lehetőségekkel élve lehet esélye arra, hogy a lelkész egyenrangú társaként szolgálja Isten dicsőségét és a gyülekezet lelki épülését.

Kun Zsuzsanna ének-zenetanár, karvezető

*(Miskolci Léovay József Református Gimnázium), Miskolc-Tetemoári gyülekezet,
a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyházzene-tanszakának harmadéves hallgatója*

*

A fenti írást vitaindítónak szánjuk. Várjuk a hozzászólásokat a szerkesztőség címére (Bódiss Tamás nevére), ill. a refzen@freemail.hu elektronikuslevél-címre, hogy majd a szükséges „húzásokkal” és igazításokkal e rovatban közöljük. (A szerk.)